

УЎТ: 631.67:615.473.5(575.1)

ФИДОЙЛИК – ҲАЁТ МАНБАИНИ АСРАШ ОМИЛИ

Ҳ. Ҳамидов - т.ф.д., профессор

Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти

Аннотация

Мақолада табиатнинг инсонлар ва бошқа барча жонзотлар, шунингдек, ўсимликлар дунёсининг ҳаёт фаолияти учун яратиб қўйган тўртта унсур, яъни қуёш, ер, сув ва ҳавонинг чексиз кадр-қиммати ва оламшумул аҳамияти ҳақида фикр юритилади. Шунингдек, сувнинг энг муҳим ҳаёт манбаи эканлиги ва барча инсонлар унинг қадрига етишлари, асраш авайлашлари ҳамда ундан самарали ва тежамкорлик билан фойдаланиш, уни бекорга исроф қилмаслик ҳақида алоҳида таъкидланади. Шу билан бирга сувдан қишлоқ хўжалигида оқилона фойдаланган биринчи ўзбек ирригатор аёл – Ҳолбиби ҳақида ҳам маълумот берилган. Бу аёл бир неча йиллар Наманган вилояти сув тизимини фидойиларча бошқарган. Ирригация соҳаси тарихида ёрқин из қолдирган.

Таянч сўзлар: сув – ҳаёт манбаи, тежамкорлик, Ўзбекистонда сувчилик, мутахассис бўлиш, фидойий сувчи.

САМООТВЕРЖЕННОСТЬ – СОХРАНЕНИЕ ИСТОЧНИКА ЖИЗНИ

Ҳ. Ҳамидов

Аннотация

В статье приводятся мысли о значении четырех важнейших стихий: солнца, земли, воды, воздуха, играющих неповторимую роль в сотворении природы, всего живого – растений, животных, человека. Отдельно подчеркивается значение водной стихии. Вода является источником всего живого, люди должны ценить её, беречь и использовать эффективно, без расточительства, все это иллюстрируется в контексте жизни и деятельности первого ирригатора – женщины узбечки – Холбиби, которая представлена как высокий специалист в области сельского и водного хозяйства. На протяжении нескольких лет она самоотверженно возглавляла водную систему Наманганской области и оставила яркий след в этой сфере.

Ключевые слова: вода – это источник жизни, бережливость, ирригация Узбекистана, быть специалистом, самоотверженность ирригатора.

SELFLESSNESS IS A FACTOR IN PROTECTING OF THE SOURCE OF LIFE

Х. Хамидов

Abstract

This article presents ideas on the significance of the four most important elements, the sun, earth, water, air which play a unique role in the creation of nature, all living things as well as plants, animals and human being. The importance of the water element is emphasized separately. Water is the source of all life, people must appreciate it, protect it and use it efficiently, without wasting the water. In the article all this is illustrated in the context of the life and activity of the first irrigator - the Uzbek woman - Holbibi, who is represented as a high specialist in the field of agriculture and water resources management. For several years, she selflessly led the water management system in the Namangan region and left a bright mark in this area.

Key words: water is the source of life, thrift, irrigation in Uzbekistan, to be a specialist, dedication of the irrigator.

Кириш. Табиатнинг аввало инсонлар учун, қолаверса, куррамиздаги барча ўсимликлар дунёсининг ҳамда минг-минглаб хил турли-туман жонзотларга берган энг бебаҳо, энг улуғ инъоми – қуёш, ер, ҳаво ва сув ҳисобланади. Бу инъомларнинг ҳар бирининг ўзига хос мўъжизавий, бетакрор ҳислати, хусусияти, ўрни ва вазифаси мавжуд. Бу инъомларнинг бири бўлмиш – сув ҳақида тўхталадиган бўлсак, ернинг геологик тузилиши, тарихи ва унда ҳаётнинг пайдо бўлиши, физик ва кимёвий муҳит, иқлим ва об-ҳавонинг шаклланишида сув

ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Ҳар қандай тирик организм сувсиз ҳаёт кечира олмайди. Сув ер юзининг барча ҳудудларида қишлоқ хўжалиги ва саноатдаги барча технологик жараёнларнинг зарурий қисмидир [1, 2]. Сув кенг тарқалганлиги ва унинг инсонлар ҳаётидаги аҳамияти чексизлиги туфайли жуда қадимдан ҳаёт манбаи ҳисобланиши барчага аён. Шунингдек, сувнинг ҳисобсиз кимёвий, физик, универсал, ижобий хусусият ва чексиз афзалликлари қадимги давр ва кейинги юз йилликларда яшаб ўтган олиму-уламолар, фозилу-фузалолар томони-

дан синчиклаб, батафсил ўрганилиб, исботлаб берилган. Инсон ҳаёт фаолиятининг барча жабҳаларида сувдан мунтазам фойдаланиши қадимда ҳам, ҳозирда ҳам, келажакда ҳам тўхтовсиз давом этади.

Марказий Осиё, жумладан, Ўзбекистонда азалдан давом этиб келаётган кўп асрлик деҳқончилик, ирригация, гидротехник иншоотлар қурилиши ва сув миробли соҳаларидаги кўп асрлик йиғилган тажриба, бу йўналишдаги олим ва мутафаккирлар яратиб кетган ажойиб мерос нафақат кейинги асрлар ва ўн йилликларда, балки ҳозиргача ҳам кейинги ривож ҳамда равнақларга мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилиб келмоқда ва бу ҳолат узлуксиз давом этади. Аниқроқ қилиб айтганда, сувдан ниҳоятда самарали, унумли фойдаланиш, уни усталлик ва маҳорат, алоҳида билим ва тажриба билан бошқаришда аждодларимиз – мироблар, муҳандислар, меъморлар сув хўжалиги ва деҳқончилик объектларини нафақат мунтазам ишлаш жараёнини ташкил этиш, балки бу ишларни амалга оширишда юксак гўзаллик, кўтаринки кайфият, илҳом, завқ, ишга фидоийларча муносабат каби зарур сифатларга ҳам алоҳида эътибор билан ёндошганлар. Чунки, шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ерларни сув билан таъминлашдек машаққатли ва захматли жараёнларда ютуқлар билан бир вақтда баъзан салбий, қийин натижалар ҳам бўлиб турганлиги табиийдир. Масалан, Марказий Осиёда, жумладан, ҳозирги Ўзбекистоннинг қадимий ҳудудларида узоқ даврлар давомида Амударё, Сирдарё, Зарафшон, Қашқадарё ва Чирчиқ сувлари ўзани бўйлаб сув оқими ва ресурсларидан самарали фойдаланишни эплаш, тартибга солиш, бошқариш жараёнини мунтазам олиб боришга тўғри келган [3, 4]. Натижада водийлар гуллаб-яшнаган, боғ-роғларга айланган, деҳқончилик, чорвачилик ривожланган, янги шаҳарлар қурилган, қишлоқлар гўзаллашган. Лекин, шу қаторда сел келиши оқибатидаги сув босиб кетиш ҳоллари, вайронгарчилик ва турли хил зарарларнинг олдини олишдек оғир, машаққатли ҳолатлар ҳам бўлиб турган.

Аҳоли кўп асрлик ирригация фаолияти давомида сув манбаи булоқларини ҳам аҳволи ва ҳар хиллиги, уларнинг узоқ масофадан келиши ва серсувлиги, оқимнинг тезлиги, инсон ва табиат иқлими шароитларидан келиб чиққан ҳолда ирригацион гидротехник иншоотлар ва гидротехника тизимини қўллаб топишга ва такомиллаштиришга интиланган, ҳаракат қилган ва бунга эришиб борган [5].

Бу эришиб келаётган, пухта эгалланиб келинаётган ушбу соҳа албатта уни бажарувчилардан ўз ишига ниҳоятда масъулиятли, пухта билим ва тажрибали бўлишни, энг муҳими, ўз бажараётган касбини фидоий жонкуяри бўлишини талаб қиларди. Ушбу ўринда бунга мисол бўладиган ибратли бир воқеанинг баёнини беришни мақсадга мувофиқ деб билдик. Турон фанлар академияси президенти, Лейбниц номидаги Европа табиий фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси, “Нури Хўжанд” номли Марказий Осиё халқ академиясининг академиги, тарих фанлари доктори Ҳайдарбек Назирбекович Бобобеков берган маълумотда биринчи ўзбек аёл ирригатори ҳақида гап боради.

Воқеа XVIII асрнинг охирлари – XIX асрда бўлиб ўтган. Наманган вилояти ирригация тизимини Хўжабек исми тажрибали мироббоши бошқарган. Бу лавозим, албатта, эркаклар бажарадиган иш эди. Мироббоши Хўжабек сув тизимларини кўриб, айланиб чиқиш жараёнида ўзи билан

бирга баъзан ёш рафиқаси Ҳолбибини ҳам ўзига ҳамроҳ қилиб олар эди. Чунки Ҳолбиби Наманган вилояти бўйича сув тақсимлашдек мураккаб ишни бажаришни умр йўлдошини ёнида юриб, шу даражада яхши ўзлаштирган эдики, у кўпинча бу масъулиятли ишни бажаришда эрига ёрдам берар, баъзида эса, Хўжабек бошқа зарур ишлар билан банд бўлганда бу жойларни якка ўзи ҳам кўриқдан ўтказиб чиқар эди. Ҳатто бошқа мироблар ҳам шаҳар ва қишлоқларга сув тақсимоли ҳамда сувдан фойдаланиш каби мураккаб масалаларда Ҳолбиби билан тез-тез маслаҳатлашардилар [6]. Унинг обрўси шу даражада юқорилардики, унинг умр йўлдоши бир неча ой қаттиқ касалланиб ётиб қолганда якка ўзи Наманган вилоятини сув билан тақсимлаш ишида вақтинчалик раҳбарликни юқори даражада эплаб олиб борди ва шунда мироблар унинг маслаҳат ва кўрсатмаларига тўлиқ бўйсундилар.

1833 йилда Ҳолбибининг умр йўлдоши касаллик туфайли вафот этгандан сўнг, кўп ўтмай Наманган вилояти раҳбарияти янги мироббоши сайлаш учун вилоятдаги барча миробларни йиғди. Бу мажлисда эркаклар кийимини (тўн, этик ва телпагини) кийиб олган Ҳолбиби ҳам келиб қатнашди. Вилоят раҳбарияти мажлис аҳлидан мироббоши лавозимига энг тажрибали мироб номзодини кўрсатишларини таклиф қилди. Бир неча номзодлар номлари кўрсатилганда Ҳолбиби сўз сўраб, ўрнидан туриб номзодларга вилоятни сув билан таъминлаш муаммолари бўйича бир неча саволлар берди. Қарангки, номзодларнинг биронтаси Ҳолбибининг саволларига тўғри жавоб бера олмади. Бу ҳолат бир неча марта такрорланди. Шунда Наманган вилояти раҳбари Ҳолбибидан мажлис иштирокчиларидан бирорта номзодни ўзи кўрсатиб беришини илтимос қилди. Бу воқеанинг фаройиблиги шунда эдики, Ҳолбиби ҳеч ўйлаб турмасдан ўзининг номзодини кўрсатди. Мажлисдагиларнинг барчаси бараварига кулиб юборишди, лекин ҳеч ким унинг номзодини қайтаришга журъат эта олмади. Ҳолбиби албатта ҳақ эди, чунки у ушбу соҳанинг ягона ҳақиқий мутахассиси, устаси бўлиб етишган эди.

Ушбу ҳолатдан сўнг Наманган вилояти раҳбари Ўрта Осиё хонликлари тарихида биринчи бўлиб мироббоши лавозимига ўзбек аёли – Ҳолбиби номзодини тасдиқлади. Ҳолбиби мироббоши вазифасини умрининг охиригача фидоийлик ва жонкуярилик билан бажарди. Ҳолбибининг раҳбарлик фаолияти даврида ҳеч ким, ҳеч қачон у олиб борган иш жараёнларидан норози бўлмади ва шу соҳанинг барча ходимлари унинг кўрсатмаларини сўзсиз бажариб боришди. Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш керакки, Ҳолбиби Қўқон хонларининг ҳузурига ўзининг соҳасидаги муаммолар билан бемалол кириб борар эди ва хонлар уни диққат билан тинглаб, барча талабларини қондирар эдилар. Ҳолбиби мироббоши 1861 йилда 68 ёшида вафот этган [6].

Юқорида баён этилган фикрлар ҳамда келтирилган ушбу тарихий воқеадан хулоса шуки, сув ҳаёт манбаи сифатида эзгу ва хайрли инсоний муносабатларни шаклланишида, инсоният ва бошқа жонзотларни ризқ-насиба билан таъминланишида, одамлар, давлатлар ва ҳукумдорлар ўртасида бир-бирини тушуниш, яхши, дўстона муносабатлар ўрнатишни муҳим омили бўлиб хизмат қилиб келган. Бу жараён албатта абадийдир, у ўтмишда ҳам ўзининг ниҳоятда мустаҳкам ўрнига эга ва келажакда ҳам бу жараён шундай етакчи бўлиб қолаверади.

Хулосалар

1. Инсоннинг ҳаёт фаолиятида энг муҳим, бебаҳо манба бўлган сувнинг чексиз, оламшумул аҳамияти, унга ниҳоятда онгли муносабатда бўлиш, уни тежамкорлик, айна вақтда самарадорлик билан ишлата билиш, исрофгарчиликка йўл қўймаслик масалалари таъкидланади.

2. Ўзбекистонда кўп асрлик деҳқончилик, ирригация, гидротехник иншоотлар қурилиши, сув мироблари соҳаларида йиғилган тажрибалар, бу йўналишдаги олимлар,

йирик мутахассислар яратиб кетган ихтиролар, янгиликлар мероси ҳозиргача қадрланиши эслатиб ўтилади.

3. Мақолада шунингдек, сувга муносабатда барча инсонларнинг, хусусан шу соҳа мутахассисларининг жонкуярлик, ишга жиддий муносабат, фидоийлик билан ёндошиш энг яхши натижаларга олиб келиши таъкидланади. Айна вақтда юқоридаги фазилатлар соҳиби бўлган биринчи ўзбек ирригатор аёл – Ҳолбиби миробоши ва унинг ибратли фаолияти ҳақида ҳам ҳикоя қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ў.П.Умурзоқов, И.П.Абдурахимов. Сув хўжалиги менежменти. - Тошкент: "Иқтисод-Молия". 2008. I жилд. – Б. 9-12, 22-45.
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат миллий нашриёти, 2004. – Б. 84-96.
3. Ш.Р.Хамраев, Ў.П.Умурзоқов, А.Т.Салоҳиддинов, Т.З.Султанов. Сув, тинчлик ва хавфсизлик муаммоларининг чамбарчас боғлиқлиги // "Irrigatsiya va Melioratsiya" журнали. – Тошкент, 2017 – № 3(9). – Б. 5-10.
4. Сув – Ўзбекистон келажаги учун муҳим ҳаётий ресурс. БМТ тараққиёт дастури. БМТТД. – Тошкент, 2007.
5. Т.З.Султанов, И.А.Бегматов. Ўзбекистонда суғориш тизимларининг ривожланиш тарихи // "Irrigatsiya va Melioratsiya" журнали. – Тошкент, 2016. – № 1(3). – Б. 8-10.
6. В.П.Наливкин, М.И.Наливкина. – "Очерк быта женщин оседлого туземного населения Ферганы». – Казань. 1886. – 159 с.